

Çeviri:

Eğitimde Tarih¹

History in Education²

Alan SIMPSON³

Türkçeye Çeviren: İbrahim TURAN*

Tarih nedir? Öğrenciye ne gibi faydalar sağlar? Açıkçası, tarih birçok çalışma alanından daha kolay şekilde bir disiplin olarak tanımlanabilir, çünkü çoğumuzun tarihçinin ne yaptığı ve nasıl çalıştığı hakkında açık bir fikri vardır. Fakat resmi konuşmak gerekirse, herhangi bir bilgi alanını tanımlarken onun üç özelliğine bakmak gerektiğini söyleyebiliriz: konusu, yöntemi ve bulguları.

Tarihin konusu açıktır; geçmiş insan ilişkileri. Tarih, zaman tarafından sarmalanmış insan bilgisidir. Yüzyıl önce “geçmiş insan ilişkileri” politik tarih anlamına geliyordu ancak çağdaş tarihçi bu kavramı hayatı tüm yönleriyle kapsayacak şekilde genişletmiştir. Kapsam aralığı, medeniyetleri çalışın Toynbee’den ilçe tarihi veya malikâneleri çalışın yerel tarihçiye kadar uzanmaktadır. Evrensellik ve yerelliğin uç noktalarını oluşturduğu bu kapsam içerisinde tarihçiliğin alt kolları yer almaktadır: anayasa tarihçisi, ekonomik tarihçi, entelektüel düşünce

¹ The University of Chicago Press’ten alınan izinle Türkçe’ye çevrilmiştir.

² The School Review, Vol. 65, No. 3, Symposium: Social Science and Education (Autumn, 1957), The University of Chicago Press, pp. 279-286.

³ Alan Simpson (1912-1977). İngiltere doğumlu tarihçi. Oxford ve Harvard üniversitelerinde tarih okumuş, Chicago ve Vassar üniversitelerinde öğretim üyeliği ve yöneticilik yapmıştır. Eserleri arasında *Readings in the Formulation of American Policy* (1949) ve *Puritanism in Old and New England* (1961) yer almaktadır.

* Y.Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi ABD, ituran@atauni.edu.tr

ve hareket tarihçisi, bilim, teknoloji, savaş tarihçisi vs. Hepsinin ortak noktası ise geçmiş insan ilişkilerine olan ilgileridir.

Tarihçinin yöntemi? Bu büyük ihtimalle tarihçinin konusundan daha ilginç ancak daha az nettir. Tarihçi, tanıklıkları çapraz incelemeye alarak ilerler. Aynı şekilde tanıklıkları çapraz incelemeye alan diğer insanlarla (örneğin; insanlarla görüşen sosyal bilimci veya mahkemede çapraz inceleme yapan hukukçu) karşılaştırıldığında tarihçinin iki dezavantajı vardır. Öncelikle tarihçi üzerinde çalıştığı insanlarla görüşme yapamaz. İkinci olarak ise tarihçi hayatta kalan kanıtlara bağımlıdır ki bunların hayatta kalışı tesadüf eseridir. Bu nedenle tarihçinin konusu büyük bir zorluk içerir: şahitleriyle konuşamaz ve kullanabileceği şahitler keyfi bir seçime tabiidir.

Tekrar vurgulamam gerekirse tarihçinin işi tanıklıkları çapraz incelemeye almaktır. Bu tanıklık; bir belge, tarihi eser veya geriye bırakılmış herhangi bir delil olabilir ki çağdaş tarih bilgimizi mümkün kılan bu çapraz inceleme ruhudur. Delillerin sıkı ve eleştirel incelemesi 19. ve 20. yüzyıla ait bir başarıdır. Bu yöntem, efsane ve hikâyenin yerini “doğrulanmış bilgiler” olarak tanımlayabileceğimiz bir kaynağın almasını sağlamış ve insanlığın kendisi hakkındaki bilgisinin sınırlarını müthiş şekilde genişletmiştir. Bir tarihçi bu yöntemi “şüpheli araştırmacı olarak kullanma yöntemi” şeklinde tanımlamıştır.

Bizim tarih kavramımız ile diğerlerinin sahip olduğu tarih kavramı arasındaki farkı daha net ortaya koymak için şöyle diyebiliriz; Ortaçağ'ın sonunda bir Ortaçağ tarihçisini kendini geçmişe dair edindiği bilgi bütünü aktarmakla görevli farz ettiği için gerçekte bir kopyacı olarak çağırmalıyız. Çünkü o, ne kadar tutarsız ve karmaşık olduğuna bakmaksızın hikâyesini haleflerine aktarmıştır. Rönesans dönemine geldiğimizde, bu geleneğin dörtte üçünün korunduğunu görürüz. Bu dönemde kuşkuculuk, sırtarak yaptığı işine henüz yeni başlamıştır. Günümüzde mükemmellik noktasına ulaşmış olan eleştirel ruhun, 17. yüzyılın ortalarına gelindiğinde ancak bizi etkilemeye başladığını görürüz. Çağdaş tarihçiler tarihsel yöntemden bahsettiğinde, bizler bunun herhangi bir gizli saklı yönü olmayan genel kabul görmüş bir durum olduğunu farz ederiz. Yalnız, geçmiş uygulamalara bakılarak bu durumun aslında büyük bir başarı olduğunu unutmamız gerekir. Günümüzde geçmişe dair sahip olduğumuz bilgi birikimi, bilim ve teknoloji alanlarındaki başarılar kadar heyecan vericidir.

Bunu özellikle vurguluyorum ki hayal gücü ve eleştirel araştırma ruhu, bize ilk kez geçmiş yaşantımızın hangi şartlara sahip olduğuna dair hakiki bir anlama yetisi vermiştir. Bu

tarihçilerin “tarihsel algı” dedikleri, belli bir zamanda belli bir kültüre uygun olanı anlamayı ifade eden, beceriyi geliştirmemizi sağlamıştır. Bu kabiliyet, tarihçinin bir tarih yanılığına parmak basabilmesini ve örneğin 16. yüzyıla ait bir bilginin, o dönemde insanların o şekilde düşünmediğinden dolayı yanlış olduğunu söyleyebilmesini sağlar.

Şimdiye kadar özet şekilde tarihçinin amacı ve yönteminden bahsettim. İzin verin birkaç kelime de onun bulguları hakkında söyleyeyim. İlk olarak her ne kadar tarihçi “tarih bilimi”nden bahsetse de bizler onun araştırmalarının insan davranışları hakkında bir kanun geliştirmeyeceğini veya geleceği tahmin için bir temel oluşturmayacağını biliyoruz. Bu açıdan tarih hiçbir zaman bir bilim olmayacaktır. Bu demek değildir ki, araştırmalarımızdan insan doğası hakkında hiçbir bilgiye ulaşamayacağız. Biz tarihçiler, araştırmalarımız sonucunda, bu konuda biraz gurumuzu okşayalım, insanların nasıl davrandığı hakkında hayli geniş bilgi ediniriz. Bertrand Russell kendi ifadesiyle bunu gayet iyi açıklıyor; “tarih, kanunlar üreten veya tahmine olanak sağlayan bir bilim değildir ancak tarihçi bir hayvan sahibinin köpeğini tanıdığı gibi insanları tanır.” Diğer bir ifadeyle köpek eğiticisi köpeğinin neler hissettiğini anlar ve onun davranışlarını kestirebilir.

O halde, her ne kadar bizler tekrar tekrar yeni kitaplarda yer alan kesin çalışmalardan bahseden dilimizle kendi kendimizi kandırıyor olsak da aslında çalışmalarımızın kesin bir sonuç ortaya çıkaracağını ummuyoruz. Çok iyi biliyoruz ki, Oliver Cromwell’in “kesin” olarak adlandırılan çalışmaları birkaç yıl içinde yine kendisi tarafından çürütülecektir. Tarihin alanı hayatın kendisi olduğu için bu böyledir ve bizim hayat hakkındaki görüşlerimiz kendi jenerasyonumuzun standartlarıyla bağlantılı olan kişisel standartlarımıza bağlıdır. Bu nedendir ki çoğu zaman tarihçiyi bir bilim insanı olarak değil de değişik durumlara dair kendi kişisel değerlendirmelerini bize sunan bir sanatçı olarak düşünmek daha doğrudur. Nasıl belli bir yüzey bir düzine sanatçı tarafından boyanabilir ve her biri burada size kendi yorumunu sunabilirse tarihin belli bir dönemi de aynı şekilde birbirinden ayrılan görüşlerle çalışılabilir.

Başarılı bir tarihsel yazı nasıl görünür? Bence, öncelikle geçmişi yeniden yaratmalı betimlemek ve analiz etmek istediği insanların iç dünyasına girmelidir. Eğer bunu yapamazsa, çoğu tarihsel yazı bu alanda başarısızdır, iyi olmaktan çok uzaktır. Bu tarz bir yaklaşım, Carlyle gibi 19. yüzyıl romantik tarihçilerinin başarısıdır. Carlyle çöp yığınları altında bulup çalıştığı Oliver Cromwell’i yerin dibine sokan tarihçilerin üzerine hor görme çağlayanını boşaltan

kişidir. Carlyle'nin protestosu odur ki, eğer insanların tarihi değilse tarih hiçbir şeydir. Tarihçi –yaşayan, nefes alan ve bizi yönlendiren- canlandırma insanlar üretmedikçe tarih, eski eser çalışmalarından daha üst bir seviye çıkamayacaktır.

İkinci olarak, iyi bir tarih çalışması iyi bir yargıcın yaptığı gibi delillere sadık kalmalıdır. Her ne kadar geniş çaplı bir yorum için her türlü fırsata sahip olsak da ortada test edilmiş bilgiler yığını vardır ve yorumlayıcılar, yetkili yargıçlar tarafından test edilmiş ve onaylanmış bu gerçeklerin dışına çıkmamalıdır. Tarihsel çalışmanın değeri gerçeklere sadık kalma oranı ve doğruluğu ile ölçülür.

Üçüncü olarak, iyi bir tarihsel çalışma, konusu üzerinde yargı yaparken medeni aklı yansıtmalıdır. Bazı tarihçiler her türlü yargılamayı tarihin alanından çıkarmak istemektedir. Dediklerine göre yargılamada bulunma çılgınlığı geçmişini doğru anlamamızı engellemektedir ki asıl amaç çalışılan konunun kasıtlı olarak yargılanmadığı bilgece ve dostça bir tarih anlayışı geliştirmek olmalıdır. Ben aynı fikirde değilim. Çünkü bazı konularda bilgece ve dostane anlama geliştirmeyi imkânsız buluyorum. Örneğin toplama kampı mimarları konusunda olduğu gibi bazı yargılamalar kaçınılmazdır. Yargılamayı ortadan kaldırayabileceğini düşünen tarihçi kendi kendini kandırmaktadır. Bana göre tarih yazımının önemli eserlerinden bazıları yazarlarının kasıtlı yargılamalarını içermektedir. Bu nedenle yargılamanın önemini kabullenmek ve onun ayrımcı aklı yansıtmamasını talep etmek mümkün görünüyor. İnsan davranışlarının derinlik ve yüksekliklerine dair geniş bir deneyime sahip olan bu akıl, medeni fikirler söyleme yeteneğine sahiptir.

Tarihsel yöntemin çapraz araştırma ruhunun yanı sıra bir diğer bir temel özelliği ise tarihçilerin temel önermesi olarak kabul edilen; “geçmişin, geçmiş için veya kendi koşulları içinde incelendiği”dir. Bu da gayet yeni, modern, geçen yüzyıldan daha eski olmayan bir yaklaşımdır. Örneğin 17. yüzyıla kadar olan Hıristiyan asırlarını ele alarak “Tarih nedir?” diye soralım. O dönemde cevap “Tarih, din biliminin örnekleriyle öğretimidir.” Diğer bir ifadeyle ortada tanımlanmış bir şema, Hıristiyan şeması vardır. Burada tarihçinin ana görevi Tanrı'nın takdirinin sonuçlarını tasvir etmektir. Bu tarihçi putperest bir toplumu incelediğinde onların vahyin faydalarından yoksun olduğunu aklından çıkaramaz ve bu olgu onun bakış açısını saptırır.

17. yüzyıldan 18. ve 19. yüzyıla geldiğimizde tarih, artık örnekleriyle din bilimi öğretimi değil büyük ölçüde örnekleriyle felsefe öğretimidir. Diğer bir deyişle ortada hayata

bakış açısıyla, eskisiyle eşit miktarda sıkı fakat farklı türde bir bağlılık vardır – bu bakış açısını *Roma İmparatorluğunun Düşüşü ve Çöküşü* adlı eserinde yükselen barbarlık ve Hristiyanlığa karşı gösterdiği hoşnutsuzluk ile Gibbon’da veya kendi değerlerine pratik örnekler bulmak için felsefeden tarihe geçen Hume’da görmekteyiz. Benzer bir meyil 19. yüzyılın ortalarında eserler ortaya koyan Macaulay’de de vardır. Onun *İngiltere Tarihi* birçok açıdan iyi bir tarihtir. Ancak o geçmişi geçmiş için veya geçmişin koşulları ile incelemekle ilgilenmemiştir. Onun, İngiltere’nin geçmişine dair ilgisi 19. yüzyıl İngiltere’sini neyin meydana getirdiğini bulmakla sınırlıydı. Kendisi 19. yüzyılın daha önceki tüm zamanlardan muazzam derecede üstün olduğuna inanmıştı. 17. yüzyıla ait bir tanımlamada bulunduğu “fakirlikleri bizim zenginliğimizle karşılaştırıldığında” veya “cahillikleri bizim bilgimizle karşılaştırıldığında” gibi ifadeler kullanır. Geçmişe bu ruhla yaklaşan biri betimlemeye çalıştığı insanların yaşamlarının “içine girmeyi” asla başaramaz, çünkü kendisi içinde yaşadığı medeniyetle çok fazla meşguldür.

Bu antik geleneğin kırılma noktası “Her çağ Tanrı’nın gözünde eş değerde önemlidir.” özlü sözünü söyleyen büyük Alman tarihçi von Ranke’dır. Diğer bir ifadeyle, bir çağ diğerinden daha önemli değildir ve iyi bir tarihçinin amacı her çağı anlamaktır. Yine modern İngiliz tarihçi Collingwood’un bu yönde bir özdeyişi vardır. Tarihçinin ne yaptığını tanımlaması istendiğinde Collingwood, tarihçinin temelde yaptığı işin geçmiş çağlara dair his ve düşünceleri “kafasında yeniden canlandırmak” olduğunu belirtmiştir. Collingwood’un bu görevi son derece başarılı bir şekilde yaptığı söylenir. Kendisi, diğer ilgi alanlarının yanı sıra, Roma tarihi alanında bir uzmandı. İngiltere’nin kuzeyinde yer alan Solway Firth’de eski Roma duvarının bulunduğu yerde tatilde iken, eski Roma istihkâmlarının kalıntılarıyla dolu olan kırlarda yürüyüşe çıkmıştı. Bu sırada “Eğer istihkâmlardan sorumlu bir Romalı olsaydım nasıl bir savunma yapardım?” diye kendine sorar. Vardığı sonuç, Romalıların burada sadece üzerindeki çimenlerin görülebileceği bir kalesinin olması gerektiğidir. Anlatılanlara göre orayı kazdığında böyle bir kale bulmuştur. Bu, başka bir çağın insanların düşüncelerini yeniden sahneye koymanın mükemmel bir örneğidir.

Son olarak, şahsen iyi yazılmayan herhangi bir tarihi çalışmayı birinci sınıf olarak kabul etmekte zorlanıyorum. Tabidir ki bu konuda meslektaşlarım bazen benden ayrı düşeceklerdir. Tarihin bir bilim olarak gelişmeye başladığı 19. yüzyılda gayet yaygın bir şekilde tarihçiler; “Bizim çalışmalarımız edebi sanat alanındaki herhangi bir ustalık

düzeyinden oldukça bağımsızdır; tarih edebiyat değildir.” demektedir. Bu benim güçlü bir şekilde ayrıldığı bakış açıdır. Aynı zamanda edebi bir çalışma olamayan hiçbir tarihi çalışmayı önemli kabul etmem mümkün değildir.

Tarihin öğrencilere söyleyecek herhangi bir sözü var mıdır? Olmalı, çünkü tarihsel bilgi kendi deneyimlerimizi destekleyen ve netleştiren insan deneyimleri kaynağından başka bir şey değildir. Mükemmelliğin ilk ve en önemli başlangıç adımıdır. Okulların görevi eğitilmiş insanlar yetiştirmektir. Bu açıdan bakıldığında bizim Batı Medeniyetimiz, içinde her çağın bu tür insanları yetiştirme deneyimini mükemmelleştirmek için çabaladığı, dolambaçlı bir laboratuvar olarak görülebilir. Okulların başarılarına dair literatür ve kayıtlara eğitimcilerin sanatı ile işlenen akıllarda ve onların emeği ile uygarlaşan toplumlarda ulaşılabilir. Bununla birlikte, günümüzde şartlar değişti, eğitilmiş insan kavramı üzerinde bir fikir birliği kalmadı. Farklı çağların en iyi akademilerinden seçilen kişiler aynı dili konuşmak için bir çevirmene ihtiyaç duymazlardı. Bugün erkek ve kadınlarımızı bu sohbeta katılabilecek seviyede yetiştirip yetiştirmediğimizi sormanın hiç mi değeri yoktur? Veya yeteri sayıda yetiştirip yetiştirmediğimizi?

Tarihte diğer insanlar için olduğu kadar eğitimcilere de verilebilecek dersler vardır. Genel eğitimin hümanistlerin sorumluluğu olarak görüldüğü çağlardaki büyük iddia, tarihin sağduyu öğrettiği idi. Adamın biri ifrat derdinden kurtulmak için tarihçiye başvurur, bu Hume, Gibbon veya Macaulay’in sağlamakta sıkıntı çekmediği bir hizmettir. Tarih günümüzde hâlâ bu ıslah edici görevi yerine getirir. Güçlü bir panzehir sağladığı bir başka aşırılık da taşralılıktır. Boş laf ve zıvalamalarımızı diğer mekân ve standartlara karşı test etmek üzere sergilemeye zorlayarak Emerson’un deyimiyile “Kızılderili çadırlarımızın anlamsızlığı”ndan kurtulmamıza yardım eder. Eğitimi denince akla gelen bir başka aşırı durum daha ütopyacıdır, çünkü eğitimciler birer uslanmaz iyimserdir. Plato’dan Thomas Jefferson’a eğitimcinin yolu, insan doğasının mükemmelleştirilmesi ve ilk günahın izlerini silecek mantık gücü gibi illüzyonlarla döşenmiştir. Bazı insanlar, günlük yaşantımızın gelişmesini sağlayan pratik zekâyâ sahip olanlar, tarihin yardımına ihtiyaç duymazlar, fakat diğerleri üstün faydası, olanakların sınırlarını öğretmek olan böyle bir disiplin için minnettardırlar.

Fazla söze gerek yok, bu alanda herkesin derdine deva olacak bir ilaca sahip değiliz. Son tahlilde tarihçinin çağdaş eğitimciye söyleyebileceği iki şey var: “Ben eğitilmiş bir insanın nasıl görüldüğünü biliyorum. Ya sen? Eğer unuttuysan veya bu sana hiç söylenmediyse, ben

sana harikulade örnekler gösterebilirim.” Ve yine der ki: “Yıllardır yaygın şekilde hâkim olan bir görüş var, o da tarih öğrenmenin bazı insanları diğer şartlarda olabileceklerinden daha bilge yapacağıdır. Biz tarihçiler doğal olarak bunun böyle olduğunu düşünmeyi yeğleriz, fakat mahcup kimseler olarak bunu kendin yargılamam gerektiğini düşünüyoruz. Neden deneyip görmüyorsun?”

Kaynakça

R. G. Collingwood, *The Idea of History*. New York: Oxford University Press, 1946.

Peter Geyl, “Toynbee the Prophet,” *Journal of the History of Ideas*, XVI (1955), 264.

Louis Gottschalk, “The Historian’s Use of Generalization,” in Leonard Wihte (editör), *The State of the Social Sciences*, pp. 436-50. Chicago: University of Chicago Press, 1956.